

Marija Antolić

diplomski studij povijesti, nastavnički smjer
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Marija Dizdar Mihaljević

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Srednjovjekovna povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Uloga glasina u javnome životu srednjovjekovnoga stanovništva dalmatinskih komuna

Sažetak:

Ponukane raspravom u javnosti o borbi protiv širenja dezinformacija, autorice su odlučile istražiti kako su glasine na dalmatinskom prostoru obilježile živote pojedinaca i društva u srednjem vijeku. Istraživanja na izvorima različite prirode (pravnim i književnim) vezanima uz prošlost pojedinih dalmatinskih komuna otkrivaju vezu između statusa pojedinca u društvu i glasina, različitost terminologije kojom se one označavaju, utjecaj glasina na ishode sudskih sporova i važnost koju je glasina imala u javnome životu, osobito u vrijeme prijetnji društvenoj sigurnosti. Time se daje opća slika uloge glasina u srednjovjekovnoj komuni te se skreće pažnja na specifične slučajeve u kojima se ona može proučavati. Ti su specifični slučajevi promatrani kroz izvore u kojima se nailazi na pojmove *fama* ili *rumores*, koji upućuju na prisutnost glasine. Analizom izvora uočavaju se prisutnost, karakter i uloga glasine, što dovodi do saznanja kako su glasine dubinski prožimale srednjovjekovna komunalna društva, a njihovo je širenje na razne načine obilježavalo društveni život dalmatinskih komuna.

Ključne riječi:

glasine, *fama*, javnost, srednji vijek, Dalmacija

1. Uvod

Širenje glasina opterećivalo je vladare još u antičko doba. Rimski carevi bili su itekako svjesni da priče koje svakodnevno kruže mogu biti koristan pokazatelj raspoloženja javnosti. Pokazuje to funkcija koju su imali *delatores* ili doušnici, čija je dužnost bila izići među stanovništvo i u carsku palaču donijeti izvještaj o tome što su čuli. Po potrebi je *psihološko ratovanje* moglo od njih zahtijevati i da sami pokrenu glasine. Zbog toga što se javnost sve do u novije vrijeme nije mogla osloniti ni na što više od informacija koje su se prenosile usmenim izvještajima putnika, mnogo toga u ljudskoj povijesti može se smatrati reakcijom njezinih aktera na određenu glasinu. U sveukupnu stanovništvo bilo je malo političkih vođa i vladara koji su primali pisane i zapečaćene obavijesti, a ni njihovi izvori nisu nužno bili oslobođeni utjecaja kružećih glasina.¹ Problem glasina star je kao i ljudska povijest. Potaknute javnom raspravom koju je izazvao problem borbe protiv dezinformacija ili tzv. *fake news*, odlučile smo temu glasina obraditi u drugome vremenskom kontekstu, u kojemu je postojala svijest o njihovu djelovanju i pogubnosti, ali je prostor borbe protiv njih bio znatno suženiji.

Srednji vijek danas mnogi smatraju *mračnim dobom* ljudske povijesti. Takvo poimanje nastalo je u renesansi, a jednako tako i talijanski humanisti u 15. st. stvaraju pojam *srednjega vijeka* kao razdoblja između antike i renesanse, njezina oživljavanja. Tek je u 19. st. pod utjecajem romantizma i stvaranja nacionalnih ideologija takav pogled polako revidiran.² Ipak, iako danas povjesničari pokazuju nesklonost prema korištenju izraza *mračni srednji vijek*, odnosno uglavnom ga odbacuju (postoji i tendencija da se zbog manjka izvora *mračnim dobom* naziva samo rani srednji vijek), u popularnoj kulturi i danas taj je pojam itekako živ, i to kao jedna od prvih asocijacija kada se govori o srednjemu vijeku. Najprije treba imati na umu da se radi o vrlo raznolikom razdoblju koje se proteže na otprilike tisuću godina europske povijesti. U njemu su se događale društvene promjene koje će stvoriti temelje za oblikovanje moderna društva, a neke novitete koje su donijele u brojnim se tragovima može zamijetiti i danas. Osobito je za temu ovoga rada važna činjenica da se radi o vremenu usmene kulture i ovisnosti čovjeka o prirodnim uvjetima. Smatrale smo da proučavanje glasina kao okosnica istraživanja pruža upravo izvrsnu priliku da se život u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama sagleda na dubljoj socijalnoj, kulturnoj i mikrohistorijskoj razini. Ono je hrvatskoj historiografiji uglavnom nepoznato i nikad se njime nije zasebno bavilo, kako u drugim razdobljima tako i u sklopu srednjovjekovne povijesti. Možda će se pojavom novih trendova i u kontekstu borbe protiv manipulacija lažnim vijestima to uskoro početi mijenjati.³

¹ Gordon W. Allport i Leo Postmana, *The psychology of rumor* (New York: Henry Holt And Co., 1947), 161-162.

² Ivo Goldstein i Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku* (Zagreb: Novi Liber, 2008), 11.

³ Ovom prigodom izražavam iznimnu zahvalnost izvanrednoj profesorici dr. sc. Zrinki Nikolić Jakus na mentorskome zalaganju i podršci u izboru teme, kao i na savjetima te stručnome vodstvu bez kojih ovaj rad ne bi bio dovršen na vrijeme.

2. Glasine i srednji vijek

Glasina (lat. *fama*, -ae, f. glasina, priča, predaja, vijest, javno mnijenje, glas naroda, ugled, slava, glasovitost, reputacija, nastalo od *faminare [fari]* govoriti ili *rumor*, -oris, m. glasina, nepouzdan glas, govorkanje)⁴ specifična je ili tematska hipoteza koja se prosljeđuje od osobe do osobe, najčešće usmenom komunikacijom, bez prisutnosti dokaza koji bi potvrdili njezinu istinitost. Upravo je taj kriterij razlikuje od vijesti. Osobito u vrijeme kriza širenje glasina predstavlja društveni i psihološki problem. Razlog tomu jest činjenica da poremećaji stvaraju stanje u društvu koje je izrazito povoljno za uvjete njihova nastajanja. Treba naglasiti i da je istodobna pojavnost dvaju uvjeta potrebna za nastajanje glasine. Prvi je uvjet da tema svake priče koja se prenosi mora biti od određene važnosti ili značenja za prenositelja i primatelja. Sljedeći je uvjet da je prisutna nepotpuna dostupnost činjenica.⁵ Kako se u nekim slučajevima ne radi o objektivnome stanju, već ga stvaraju sami širitelji glasina, rasvjetljavanje činjenica jedva da dovodi do smanjenja intenziteta glasina u optjecaju.⁶ Dakle kako glasina putuje, oblikuje se na onaj način koji omogućuje da se smisao lakše shvati i prenese, ostvarujući time jezgrovitiji sadržaj. Promatramo li fenomen kao formiranu cjelinu koja u sebi sadrži glasine u međuodnosu, vjerojatno izvedene iz istoga izvora pa zatim i diferencirane u mnoštvo različitih verzija, učinit će nam se da raste poput grude snijega.⁷ U homogenoj društvenoj sredini pojava glasina odražava potrebu da se pruži značenje, objašnjenje i opravdanje emocionalnomu interesu pojedinaca koji su ih izazvali. Diskurs glasine prisutan je u tkivu svake kulture, a zamisliti društvo bez njega gotovo je nemoguće. Iako često nastaju kao dio svakodnevnih, beznačajnih razgovora, mogu osloboditi i prave lavine nasilja. Ovisno o interesu u širenje mogu uključiti šačicu ili pak milijune ljudi, sve dok se tema ne iscrpi. Ponekad se to ne dogodi i ponovno oživljavaju u idućim periodima povijesti. Štoviše, jedna od varijanti priče može se pokazati toliko svrsishodnom da s vremenom preraste u besmrtnu legendu.⁸

Glasine su odigrale značajnu ulogu u srednjovjekovnome javnom i privatnom životu. Unutar komune kao zajednice dolazilo je do niza situacija u

⁴ *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. 1, A-L, s. v. „Fama“, „Famare“; *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, sv. 2, M-Z, s. v. „Rumor“.

⁵ Studija o glasinama *The psychology of rumor* G. W. Allporta i L. Postmana iz 1947. nastala je nakon opsežnih istraživanja u SAD-u za vrijeme Drugoga svjetskog rata i referira se na Freudov psihoanalitički model emocija. Od tada ovaj najopsežniji pokušaj objektivnoga ispitivanja glasina postao je, i to sve do danas, predmetom kritike budućih istraživača i polazišna točka u istraživanju glasina u psihologiji. Ubrzo nakon što je studija izašla, autore se kritiziralo zbog istraživanja u laboratorijskim, a ne prirodnim uvjetima, čime su u potpunosti zanemareni odnosi između sugovornika u procesu širenja glasina (npr. Warren A. Peterson i Noel P. Gist u članku *Rumor and Public Opinion* iz 1951.); Allport i Postman, ix-x; 28; 33; Noel P. Gist i Warren A. Peterson, „Rumor and Public Opinion“, *American Journal of Sociology* 57/2 (1951), 161; *International Encyclopedia Of Social And Behavioral Sciences*, II. izd., s. v. „Rumors and Urban Legends“.

⁶ *International Encyclopedia Of Social And Behavioral Sciences*, II. izd., s. v. „Rumors and Urban Legends“.

⁷ Gist i Peterson, „Rumor and Public Opinion“, 160; 165.

⁸ Allport i Postman, *The psychology of rumor*, 43; 159.

kojima se formirala glasina. Prije nego što se krene u opis karakteristika glasine i njezina nastanka, važno je definirati značenja dvaju pojmova koji se usko vežu uz tematiku ovoga rada. Ta su dva pojma *fama* i *rumores*.

U srednjovjekovnome razdoblju imali su više od jednoga značenja. Pojmovima *fama* i *rumores* označavale su se razne priče koje su nastajale unutar društvene zajednice. Te se priče mogu odnositi na nečiju reputaciju, stečenu slavu, privatni život i sl. Utjecaj *fame* može biti dvojak. S jedne strane ona može pozitivno djelovati na život pojedinca ili čitavih društvenih skupina unutar komunalne zajednice, dok s druge strane ovisno o svojem sadržaju može djelovati negativno na nečiji javni ili privatni život. Ako su negativno usmjerene na pojedinca, za glasine možemo reći da su zloglasne te ih najčešće povezujemo s klevetanjem ili vrijeđanjem. Ova se dva pojma mogu povezati i s nizom drugih kao što su primjerice čast, slava, uvreda, status, svjedočenje i sramota. Do nastanka *fame* dolazi na ulicama, gdje se ljudi međusobno susreću i razmjenjuju informacije. *Fama* može nastati međusobnom interakcijom većih grupa ljudi. Osim toga i pojedinci stvaraju glasine te ih šire komunalnom zajednicom. Ranije je spomenuto kako se taj pojam povezuje s reputacijom. Da bi netko unutar srednjovjekovnoga komunalnog društva održao svoju dobru reputaciju, morao je održavati i dobar glas (*famu*) o sebi. Kako bi se taj dobar glas održao, pojedinac je morao paziti na svoje ponašanje u javnosti. To bi uključivalo dobro i pristojno ponašanje, dobar izgled i način govorenja. Na taj se način osim održavanja dobre reputacije održavao i dobar status unutar komunalnoga društva, ali i čast pojedinca.⁹ Nadalje trebalo bi istaknuti i jedan primjer iz javnoga života dubrovačke komune. Naime kada bi ugledne žene šetale ulicom, ispred njih su hodale njihove služavke. U tome je slučaju uloga služavki sprječavanje mogućih napada ili guranja gospođe. Drugim riječima, ako bi netko trčeći ili hodajući naletio na uglednu gospođu, najprije bi odgurnuo služavku, čime se gospođu zaštitilo od napada. Time bi osim same gospođe bio zaštićen i njezin ugled odnosno reputacija.¹⁰ Iz toga možemo zaključiti kako je *fama* utjecala na razvoj slike o pojedincu unutar društvene, u ovome slučaju komunalne zajednice.

Glavno mjesto društvenoga okupljanja unutar komune bio je trg. Trgovi su mjesta na kojima dolazi do međusobne interakcije pojedinaca. Na trgovima je komunalna zajednica izražavala svoje mišljenje o različitim političkim odlukama javne vlasti, ali i razmjenjivala informacije od kojih bi nastale glasine.¹¹ Trgovi su mjesta ljudske socijalizacije kroz druženje i razgovor i zato postaju važan faktor ovoga istraživanja. Zašto je trg glavno mjesto socijalizacije stanovnika srednjovjekovne komune, pokazat će nam primjer glavnoga trga u Trogiru. Glavni trogirski trg smješten je u samu središtu komunalne zajednice (*civitas*). U razdoblju srednjega vijeka na glavnome trogirskom trgu nalazila se crkva,

⁹ Thelma Fenster i Daniel Lord Smail, *Fama the politics of talk and reputation in Medieval Europe* (London: Cornell University Press, 2003), 2.

¹⁰ Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika: hrvatski – latinski* (Zagreb: Dom i svijet, 2004), 128.

¹¹ Neven Budak, „Javna vlast i javnost u srednjovjekovnim komunama jugoistočne Europe,“ u: *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak (Zagreb: FF Press, 2005), 582.

a od 13. stoljeća počinje i razvoj komunalnih zgrada, koje predstavljaju javnu vlast unutar komune. Jedna od glavnih građevina koja predstavlja javnu vlast jest gradska lođa, koja se gradila krajem spomenutoga stoljeća. To je važna građevina unutar komune i zbog toga što su se u njoj održavala suđenja. Na trgu je smještena i komunalna palača, zatim kneževa palača, a u dokumentima se još spominje da su se na tome prostoru nalazili gramatička škola, ljekarna, pa čak i skladište soli. Sve to pokazuje da je trg bio mjesto na kojemu je svakodnevno – zbog navedenih ustanova – cirkuliralo mnoštvo ljudi. Upravo je zbog toga postojala velika mogućnost da se na trgu sretnu poznanici ili prijatelji te pokrenu razgovor. Prilikom izmjene informacija može doći do nastanka neke glasine ili do njezina prenošenja. Trg je mjesto na kojemu su se održavale razne manifestacije i svečanosti kao što su viteške igre, proslave u čast gradskih zaštitnika, javne prisege i sl. Prilikom tih svečanosti došlo bi do okupljanja visoka broja pripadnika komunalne zajednice, gdje je također dolazilo do razmjena informacija. Osim trgova veliku ulogu u nastanku i prenošenju glasina odigrale su i ulice. One su također mjesta koja su služila za javna okupljanja i susrete, a samim time i za razmjenu informacija. Često su se na ulicama mogle vidjeti povorke koje su se okupljale zbog različitih razloga. Tako su ulicama komune prolazile povorke sprovoda, krštenja ili vjenčanja, a time se javno objavljivala vijest o nečijoj smrti, rođenju ili sklapanju braka. Širenje takvih vijesti također je moglo dovesti do nastanka glasina, npr. prilikom sklapanja braka između dvaju pojedinaca može doći do širenja glasina o obiteljima koje se tim brakom povezuju. Kao što možemo vidjeti, plodno su tlo za nastanak glasina javne komunalne površine na kojima je stanovništvo provodilo dio dana i obavljalo svakodnevne aktivnosti.

Osim trgova i ulica u razmjeni glasina važnu ulogu odigrala je i gradska luka. U luku dolaze trgovački brodovi, ponajprije s prostora Mletačke Republike. Preko tih brodova odnosno preko mornara mogu se prenositi različite glasine, npr. o politici, trgovini ili nekim drugim aspektima ljudskoga i društvenoga života.¹² Osim robe na trgovačkim su se brodovima prevozili i hodočasnici, preko kojih su također dolazile različite glasine. Na brodovima su se hodočasnici često znali i zabavljati. Postojali su razni načini zabave, od kartanja i kockanja pa sve do obična razgovora i ogovaranja. Prilikom zabavljanja došlo bi i do stvaranja različitih priča u kojima su se često koristile fraze poput „kako kažu...“ ili „čuli smo od...“. Te nas fraze upućuju na zaključak kako se zapravo ne radi o tek običnim pričama, nego o glasinama i o njihovom prenošenju. Tako se jednom prilikom na brodu prenijela glasina da se u Puli nalaze tri bunara. Navodno je u jednome od njih vatra, u drugome voda, a u trećemu novac.¹³

Krčme također predstavljaju jedno od glavnih mjesta društvenoga okupljanja unutar srednjovjekovne komune. U krčme su uglavnom zalazili muškarci koji su se na razne načine zabavljali. Bilo je tu kartanja, kockanja i mnogih drugih aktivnosti uz koje se razgovaralo i razmjenjivalo informacije.

¹² Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir – prostor i društvo* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2006), 41-66.

¹³ Krešimir Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV. – XVII. st.: opora, vinorodna, kršćanska* (Split: Književni krug, 2013), 20.

Možemo dakle zaključiti da su i krčme mjesta na kojima je zasigurno dolazilo do stvaranja glasina.¹⁴ Krčmari su u javnosti bili na lošem glasu: smatralo se da su kockari i varalice te da šire nemoral u društvu. Može se pretpostaviti kako je takva predodžba o krčmarima stvorena i zbog toga što se sama krčma smatrala mjestom psovki, tuče i nasilja.¹⁵

3. Glasine u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama

3.1. Glasine u statutima odabranih dalmatinskih gradova

U razdoblju srednjega vijeka glasine se pojavljuju u pravnim dokumentima. Brzo su se širile, različito su djelovale na osobe o kojima govore, bile su različita karaktera, stoga i nije čudno da se pojavljuju u spomenutoj vrsti dokumenata. U njima se može vidjeti kako su igrale bitnu ulogu u rješavanju sudskih sporova i donošenju konačnih presuda. Temeljni pravni dokumenti o kojima će se ovdje raspravljati jesu statuti pojedinih dalmatinskih srednjovjekovnih komuna.

Prije nego što se pažnja usmjeri na materiju statuta, koja je važna za temu ovoga rada, zaustavit ćemo se na definiciji pojma statut. Pojam *statut* danas označava vrstu akta koji sadrži određene odredbe na temelju kojih se uređuju odnosi na nekome području. Osim toga statut označava i odredbe na temelju kojih djeluje neka međunarodna ustanova. U srednjem vijeku oni su igrali malo drugačiju ulogu. U tome razdoblju povijesti bili su utemeljeni na običajnome pravu, a predstavljali su kodificiranu zbirku pravnih odredaba. Zakonske odredbe srednjovjekovnih statuta donosila je viša vlast. Drugim riječima, odredbe su bile podređene odlukama sabora ili kraljevskoga vijeća. Razvoj statuta kao pravnoga temelja srednjovjekovnih gradskih zajednica i komuna počinje u razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka.¹⁶ Statuti čije će se odredbe prikazati u nastavku ovoga poglavlja datiraju upravo u spomenuto razdoblje, kada dolazi do sve veće njihove pojave u dalmatinskim komunama.

Pojava statutarnih odredaba vezanih uz glasine u dalmatinskim srednjovjekovnim komunama pratit će se kroz nekoliko komunalnih statuta. Prvenstveno, to su statuti najvećih komuna – Zadarski, Splitski i Dubrovački statut. Osim njih razmotrit će se odredbe Trogirskoga, Hvarskoga, Bračkoga i Korčulanskoga statuta. Statuti nam mogu jasno pokazati kako se glasina tretirala u javnosti, kolika joj se pridavala važnost i kakvu je ulogu imala unutar pojedinih srednjovjekovnih dalmatinskih komuna.

Statutarne odredbe koje govore o važnosti glasina u komunama podijelit će se u nekoliko skupina. Prvu skupinu čine odredbe koje se povezuju s filijacijom odnosno dokazivanjem je li netko nečiji sin ili kći. U Zadarskome statutu nalaze se tri odredbe koje nam pokazuju ulogu glasine u spomenutu dokazivanju. U drugoj knjizi (glava 70.) govori se o dokazivanju krvnoga srodstva i sinovstva: „Ako javno mnijenje nekoga bude držalo nečijim sinom ili kćeri, onda neka ne

¹⁴ Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 2001), 82.

¹⁵ Isto, 70.

¹⁶ Razvijenim srednjim vijekom u hrvatskoj se historiografiji obično smatra razdoblje vladavine dinastija Arpadovića i Anžuvina (12. – 14. st.).

bude potrebno o tome zahtijevati kakav drugi dokaz. To isto tvrdimo o krvnim srođnicima, unucima i rođacima.¹⁷ Nadalje sličnu odredbu vidimo u istoj knjizi pod brojem 118. Ta odredba glasi: „Ako se na temelju javnoga mnijenja kaže za nekoga odnosno za neku da je nečiji sin odnosno kći, neka se predmnijeva da jest sin ili kći onoga na koga smjera javno mnijenje.“¹⁸ U idućoj, trećoj knjizi, u glavi 103., ponovno nailazimo na odredbu slične tematike: „Ako se javno govori da je netko nečiji sin ili kći, neka ne bude potrebno da se o tome iziskuje nekakvo dokazivanje pred gospodinom knezom i Sudbenim dvorom. Isto izjavljujemo glede nećaka i rođaka po krvnom srođstvu.“¹⁹ Kada pratimo odredbe statuta drugih dalmatinskih srednjovjekovnih komununa, možemo zamijetiti slične odredbe koje, jednako kao i one iz Zadarskoga statuta, naglašavaju važnost glasine u filijaciji. Splitski statut donosi nam jednu takvu odredbu koja se nalazi u trećoj knjizi, u glavi 69: „Isto tako određeno je i naređeno, ako se vodi parnica o utvrđivanju sinovskog i kćerinskog odnosa ili očinstva, ili o tome je li neka žena nečija supruga ili nije, da je tada dovoljan dokaz u tim stvarima već sam glas o tome ili pak indiciji i to u građanskoj parnici o kojoj se raspravlja pred svjetovnim sucem grada Splita, jer se na crkvenom sudu u bračnim sporovima o tome ne raspravlja.“ Kao i u odredbama iznesenima u Zadarskome statutu, i tu se može primijetiti latinska riječ *fama*, zbog koje zaključujemo da je riječ o ulozi glasine u komunalnome zakonodavstvu.²⁰ Zajednička karakteristika iznesenih odredbi jest prikazivanje uloge glasine u srednjovjekovnoj dalmatinskoj komuni. U svakoj od njih možemo uočiti prisutnost i važnost javnoga mnijenja, koje se oblikuje upravo na temelju glasina prisutnih u društvu. Kao što možemo vidjeti, javno mnijenje odigralo je odlučujuću ulogu u nekim spornim situacijama vezanim uz dokazivanje krvnoga srođstva. Zanimljivo je primijetiti kako se u tim situacijama na javno mnijenje, koje se temelji na glasinama, gleda kao na nešto što je ispravno i istinito. Drugim riječima, iz današnje perspektive bilo bi gotovo nezamislivo da javnost odnosno većinsko mišljenje koje vlada u nekoj zajednici bude presudno kod donošenja važnih odluka, kao što je dokazivanje je li netko nečije dijete. Glasine o tome je li netko nečiji sin

¹⁷ U latinskome izvorniku: „Si publica fama fuerit quod aliquis fuerit filius vel filia alicuius, non sit necesse quod super hoc alia probatio exigatur. Idem dicimus de consanguineis, nepotibus et propinquis.“; Josip Kolanović i Mate Križman, *Zadarski statut: sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.* (Zadar: Zagreb: Matica hrvatska, ogranak; Hrvatski državni arhiv, 1997), 192–193.

¹⁸ „Quod si fama publica praecedente aliquis vel aliqua dicatur filius vel filia alicuius, praesumatur eius esse filius vel filia de quo fama laborat.“; Kolanović i Križman, *Zadarski statut*, 228–229.

¹⁹ „Si publica fama fuerit quod aliquis fuerit filius alicuius vel filia, non sit necesse quod super hoc aliqua probatio exigatur coram domino comite et Curia. Idem dicimus de consanguineis nepotibus et propinquis.“; Kolanović i Križman, *Zadarski statut*, 346–347.

²⁰ „Item statutum et ordinatum est, quod si fit questio de filiatione, uel de paternitate, uel an aliqua uxor fuerit alicuius an ne, tunc sufficiat probatio in predictis per solam famam, uel per inddicia tatis Spalati, quia in foro ecclesiastico in causa matrimoniali predicta non uendicant sibi locum.“; Antun Cvitanić, *Statut grada Splita: srednjovjekovno pravo Splita* (Split: Književni krug, 1987), 156; 123.

ili kći brzo nastanu, lako se prošire te se u navedenim slučajevima uopće ne propituje njihova istinitost. To u konačnici može dovesti do krive prosudbe, a samim time i do donošenja krive odluke. Međutim treba imati na umu da je za razdoblje kojim se bavimo ovako ozbiljno shvaćanje javnoga mnijenja bilo normalno, dakle takve nas odredbe ne bi trebale iznenaditi.

Druga skupina odredaba tiče se reputacije žena unutar komunalne zajednice. Glasine su imale izrazito velik utjecaj u utvrđivanju reputacije ženskih pripadnica komunalne zajednice. U Splitskome statutu nalaze se dvije odredbe koje nam dokazuju prethodno izrečenu tvrdnju. Ovdje će se iznijeti samo određeni dijelovi tih odredaba koji govore o glasini. U četvrtoj knjizi u 37. glavi nailazimo na odredbu čiji dio glasi: „Isto tako određeno je i naređeno, ako tko oskvrne ili obljubi koju djevicu ili opaticu, ili udatu ženu, ili udovicu, a ta je žena na dobru glasu i poštena, neka se kazni sa 200 libara... Ako je pak poznato da je takva žena na zlu glasu, tada zločinca treba kazniti sa 10 libara...“²¹ I tu nas, kao i u prethodno istaknutim odredbama, na zakonodavni karakter glasine upućuje latinska riječ *fama*. Svega nekoliko glava dalje nalazi se odredba koja nas ponovno upućuje na ulogu glasine u određivanju reputacije žena: „Isto tako određeno je i naređeno da se strane žene na zlu glasu i loša načina života koje sramotno i razuzdano žive nipošto ne smiju nastaniti u blizini dobrih gospođa u gradu Splitu...“²² Korčulanski statut također nam donosi odredbu koja se svojim sadržajem može smjestiti u tu skupinu, a nalazi se u reformacijama spomenuta statuta, pod brojem 13: „Također je zaključeno u istom Vijeću, ako kakva svećenička prilježnica ili kakve druge osobe ili javna bludnica uputi pogrdne riječi kakvoj ženi dobra glasa, mora se postaviti uz stup sramote i tu stajati čitav dan.“²³ Navedenim odredbama može se dodati i jedna iz Trogirskoga statuta, iz koje se također može vidjeti koliku su važnost unutar komunalnoga društva imale glasine o ženama. U 86. glavi govori se: „... ubuduće neka se ni jedan plemić ovoga Vijeća ne usudi zaključiti brak ni uzeti za ženu onu koja nije plemkinja ili bar časna građanka. A ako postupi suprotno te uzme za suprugu ženu najnižeg podrijetla ili na zlu glasu, njegovi sinovi ne mogu i ne smiju nipošto biti primljeni ni prihvaćeni u ovo Vijeće...“²⁴ Već je ranije rečeno kako navedene četiri odredbe pokazuju da glasine utječu

²¹ „Item statutum et ordinatum est, quod si quis corruperit, uel carnaliter cognouerit aliquam uirginem, uel sanctimonialem, uel nuptam mulierem, uel uiduam; si talis mulier sit bone fame et bone opinionis, in ducentis libris puniatur. ...si autem talis mulier cognita esset mulier male fame tunc malefactor in decem libris puniatur...“; Cvitanić, *Statut grada Splita*, 194; 152.

²² „Item statutum et ordinatum est, quod mulieres forenses male fame et male conditionis, que turpiter et luxuriose uiuerent, iuxta aliquas bonas dominas in ciuitate Spalati nullo modo debeant habitare...“; Cvitanić, *Statut grada Splita*, 196; 153.

²³ „Item in eodem consilio captum fuit, quod si aliqua concubina praesbyteri, vel alius personae, vel meretrix publica diceret obrobria alicui mulieri bonae famae, poni debeat ad berlinam, et stare per vnum diem.“; Antun Cvitanić, *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Pravni fakultet: Grafički zavod Hrvatske; Split: Pravni fakultet; Korčula: Skupština općine, 1987), 93; 76.

²⁴ Marin Berket, Antun Cvitanić i Vedran Gligo, *Statut grada Trogira = [Statuta et reformationes civitatis Tragurii]* (Split: Književni krug, 1988), 366.

na reputaciju žena unutar komunalne zajednice. Iz prve statutarne odredbe iznesene u ovoj skupini uočljivo je kako su dobre glasine *dragocjenije*. Drugim riječima, po visini kazne uočava se da je, ako se radi o ženi na dobru glas, kazna veća, a ako je žena na lošu glas, kazna je manja. Žena na dobru glas smatrala se vrednijom i časnijom u društvu. Dostojanstvo žene na lošu glas, kao što je vidljivo iz odredbe, nije bilo toliko vrijedno, što nam dokazuje manji novčani iznos kazne za silovatelja ili preljubnika. Dakle pozitivne glasine o nekoj osobi u komunalnoj zajednici dižu tu osobu u društvenoj hijerarhiji, dok oni na lošu glas ostaju na njezinu dnu. U drugoj iznesenoj odredbi unutar ove skupine uočava se opreka između pozitivnih i negativnih glasina i njihova utjecaja na društveni status žene. Ako se za neku osobu u društvu vjeruje da je poštena, ona će se u društvu smatrati boljom i vrednijom. S druge strane ako je osoba na zlu glas, ne smije se približavati onima na dobru glas i smatra se manje vrijednom. Smatralo se da bi žene na lošu glas kvarile moral dobrih i poštenih gospođa. Utjecaj i važnost žena na dobru glas unutar komunalne zajednice mogu se vidjeti i iz odredbe koju nam donosi Korčulanski statut. Ponovno se može uočiti kako bilo kakva uvreda prema ženi dobre reputacije dovodi do kazne, ovoga puta u obliku vezanja na stup srama. Trogirski statut pokazuje nam da je bilo izuzetno važno da se osoba plemićkoga roda oženi ženom na dobru glas. U suprotnoj situaciji sinovi su ti koji će biti izbačeni iz vijeća i platiti danak. Iz te skupine odredaba vidljivo je da je komunalna zajednica držala do očuvanja dobre reputacije. Drugim riječima, smatralo se izuzetno važnim biti na dobru glas, a potom i taj dobar glas očuvati. Važnost se pridavala širenju pozitivnih glasina o pojedincima unutar komunalne zajednice, u ovome slučaju o ženama. Isto tako vidi se da žene na lošu glas nisu bile utjecajne niti se njihova reputacija unutar komunalne zajednice smatrala vrijednom.

Treću skupinu statutarne odredbe čine one odredbe koje općenito govore o pojedincima na zlu glas. Takve odredbe nalazimo primjerice u Bračkom statutu. Zanimljivo je da je to jedini od promatranih statuta u kojemu je više glava posvećeno odredbama o onima koji su unutar komune na zlu glas. Pod time se osobito misli na one koji su na glas kao kradljivci. Te se odredbe nalaze u četvrtoj knjizi Statuta, a ovdje će se promotriti odredba u glavi 58: „Da g. zamjenik i rečeni suci mogu i imaju ovlaštenje staviti ruke na sve one koji su na zlu glas, kako na plemiće tako i na pučane čitava otoka Brača, i podvrgnuti ih mučenju.“²⁵ U tome dijelu odredbe nalazi se sintagma *mala fama*, na koju smo nailazili i u ranije spomenutim statutima. I ovdje ta sintagma označava zao glas odnosno glasine negativna karaktera. Iz zakletve hvarskoga gastalda možemo zaključiti kako su i unutar hvarske komune kružile zle glasine o pojedincima. Deseta glava prve knjige donosi tu zakletvu, iz koje valja izdvojiti jedan njezin dio: „I ako mi bude predveden koji čovjek na zlu glas zbog nekog zla što ga je počinio, dovest ću ga pred gospodina kneza i njegovu kuriju što

²⁵ „...Quod d. Vicarius et iudices praedicti possint et libertatem habeant ponere manus super omnes habentes malam famam, tam super nobiles, quam etiam super populares totius insulae Brachie, et eos ponere ad torturam“; Antun Cvitančić, *Brački statut: bračko srednjovjekovno pravo* (Split: Književni krug, 2006), 302-303.

prije budem mogao ili ću dati da se dovede...“.²⁶ Vidljivo je kako zao glas može zahvatiti i više slojeve društva, u ovome slučaju to se odnosi na plemiće. Ono što se može smatrati šokantnim iz ove odredbe jest kazna predviđena za one na zlu glasu. Naime mučenje je izrazito teška kazna, stoga takva vrsta kazne djeluje pomalo začuđujuće za nekoga čiji je *zločin* to što je na zlu glasu. Ipak, iz te činjenice može se zaključiti kako je vlastima unutar bračke komune bilo izuzetno važno maknuti i kazniti sve one koji bi na loš način mogli utjecati na zajednicu. Iza svakoga pojedinca koji je na zlu glasu stoji razlog zbog kojega su se o njemu počele širiti zle glasine. Neki od tih razloga mogu biti krađe, širenje nemoralna i sl. U svakome slučaju, bračkoj komuni stalo je do toga da se ti pojedinci oštro kazne te da se na taj način smanji prisutnost osoba na lošu glasu. Naravno, snižavanjem broja osoba na zlu glasu povećava se sigurnost unutar komune. Drugim riječima, ako bi se primjerice uhvatila i kaznila osoba koja je na glasu da krađe, povećala bi se sigurnost ostalih pojedinaca te bi se samim time doprinijelo širenju blagostanja i sigurnosti unutar komune. Glasine koje kruže utjecale su i na kaznu koju bi pojedinac zbog nekoga prekršaja dobio. Ta će tvrdnja biti jasnija nakon iznošenja jedne odredbe Dubrovačkoga statuta, smještene u osmoj knjizi u glavi 20: „Tko se zateče bez svjetiljke iza trećeg oglašivanja zvona, neka za kaznu plati jedan perper, osim ako bi se vraćao iz vinograda ili bi išao priteći u pomoć brodu kad je olujna jačina mora ili vjetra, a to neka bude stvar slobodne prosudbe kneza i njegova Suda. Ako pak zatečeni bude nosio svjetiljku, neka bude na prosudbu gospodina kneza, koji će imati u vidu na kakvu je taj glasu.“²⁷ Dakle reputacija pojedinca u komuni i karakter glasina koje kruže o njemu odredit će njegovu sudbinu prilikom hvatanja u nekome prekršaju.

Sljedeću skupinu statutarnih odredaba čine odredbe koje su vezane uz prevaru. Zašto su one važne za ovo istraživanje, postat će jasnije nakon njihova iznošenja. U tu skupinu spadaju dvije odredbe Trogirskoga statuta. Prva se nalazi u glavi 64: „Određujemo da ako neki blagajnik ili službenik za opskrbu ili komunalni službenik pronevjeri povjerene mu stvari ili pokrade, pa se to bude moglo jasno dokazati, neka bude na zlu glasu i neka vrati sve ono što je nepropisno prisvojio i neka plati komuni globu od četrdeset libara malih.“²⁸ Slična odredba nalazi se i pod brojem 67 i glasi: „Odlučujemo i naređujemo da nijedan sudac ni savjetnik ni odvjetnik ne smije primiti dar od kojeg našeg

²⁶ „...et si aliquis homo malae famaе mihi erit praesentatus pro aliquo malo, quod comisisset, ipsum domino comiti et sue curiae quam citius potero praesentabo sive praesentari faciam...“; Antun Cvitanić, *Hvarski statut* (Split: Književni krug, 1991), 96; 250.

²⁷ „Inventus post tercium sonum campane sine lumine, solvat pro banno yperperum unum, nisi veniret de vinea vel iret ad succurendum navem quando est tempestas maris et venti, quod sit in providencia d. comitis et sue Curie. Si vero inventus portaverit lumen, sit in providencia d. comitis qui habebit respectum ad famam illius.“; Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić, *Statut grada Dubrovnika: 1272* (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002), 338-339.

²⁸ „Statuimus, quod si aliquis camerarius vel massarius aut officialis cimmunis super rebus sibi creditis fraudem aut furtum commiserit, et hoc manifeste probari poterit, sit infamis, et restituat male acceptum, et solvat bannum communi librarum XL parvorum.“; Berket, Cvitanić i Gligo, *Statut grada Trogira*, 98; 77.

građanina koji bi imao kakav spor veće vrijednosti od pet malih solida. A tko postupi suprotno, neka se liši svoje službe i neka zauvijek bude na zlu glasu.“²⁹ Iz tih dviju odredaba saznajemo da osobe koje počine prevaru ili prime mito, što možemo smatrati jednim načinom prevare, postaju osobe na zlu glasu. Dakle dolazi do napada na njihovu čast i reputaciju unutar komunalne zajednice. Zanimljivo je primijetiti kako je u tim dvjema odredbama glasina shvaćena kao kazna, a ne kao sredstvo s pomoću kojega se donosi presuda, kao što je vidljivo u prijašnjim odlomcima. Iz toga možemo zaključiti da su glasine prepoznate i unutar trogirске komunalne zajednice te da se pridavala važnost tomu tko je na kakvu glasu.

Jedan od načina na koji su se širile glasine jest klevetanje. U promatranim statutima postoji niz odredaba koje se time bave. Većina njih govori o klevetanju pojedinaca na vlasti i napadu na njihovu čast. Međutim nailazimo i na odredbe koje spominju klevetanje među *običnim* stanovnicima komune, onima koji nisu na vlasti. Jedna takva odredba nalazi se u reformacijama Korčulanskoga statuta, u glavi 72: „Isto tako je zaključeno, ako se nađe da je bilo koji Korčulanin napisao ili u budućnosti bude napisao ili iznio protiv nekog Korčulanina nešto što nanosi koju štetu i opasnost imovini ili osobi, neka bude kažnjen imovinski i osobno kao izdajica.“³⁰ Posljedice koje donosi klevetanje i napad na čast vršitelja vlasti možemo jasno primijetiti u reformacijama Zadarskoga statuta, pod rednim brojem 8. Ovdje će se istaknuti jedan dio te odredbe koji govori o napadu na čast pojedinca: „...nijedna osoba, bila ona kojega god staleža, odličja i položaja, neka se ne usudi niti drzne poduzeti ili dati da se poduzme štogod protiv časti rečenoga slavnoga našega vrhovništva u Mlecima, pod prijetnjom kazne imutka i osoba...“³¹ Te nam odredbe pokazuju kako se kažnjavalo širenje negativnih glasina. Možemo primijetiti i da je česta kazna u takvim slučajevima bilo oduzimanje imovine. Osim toga primjećuje se kako od klevetanja i širenja glasina nitko nije izuzet. Drugim riječima, jednako se kažnjavaju pripadnici svih društvenih staleža.

3.2. Glasine u sudskim spisima

Osim u statutima glasine i njihovu prisutnost te ulogu unutar komune možemo vidjeti i u sudskim spisima. Iz njih se može iščitati i uloga glasina u sudskim sporovima. Koliku je ulogu glasina u njima igrala, najbolje nam može prikazati slučaj Maruše, udovice iz Dubrovnika, koja je bila optužena za preljub

²⁹ „Decernimus et ordinamus quod nullus iudicum consiliariorum et advocatorum recipat ab aliquo nostro cive habente placitum hensenium valoris ultra sold quinque parvorum; et qui contrafecerit, expellatur ab officio et perpetuo sit infamis.“; Berket, Cvitanić i Gligo, *Statut grada Trogira*, 99; 78.

³⁰ „Item captum fuit, quod quicumque Curzulanus reperietur scripsisse, vel in futurum scriberet, vel detraheret contra aliquem Curzulanum rem, quae portaret aliquod damnus et periculum in rebus, vel in personam, puniatur in rebus et in persona pro proditore.“; Cvitanić, *Korčulanski statut*, 109; 88.

³¹ „...nulla persona cuiuscumque status, praeeminentiae et condicionis existat, audeat vel praesumat tractare vel tractari facere aliquid contra honorem praefati Incliti Domini nostri Venetiarum, sub poenis averis et personarum...“; Kolanović i Križman, *Zadarski statut*, 524-525.

te je pred nadbiskupskim sudom vodila parnicu. Ugledna hrvatska povjesničarka Zdenka Janeković Römer donosi nam opsežnu priču vezanu uz ovu parnicu, kroz koju možemo uočiti utjecaj glasine u sudskim procesima. Cijela priča vezana uz Marušu temelji se na sudskim zapisima koji predstavljaju vjerodostojan izvor za čitavu izgradnju priče o njoj, ali i za proučavanje prisutnosti i utjecaja glasine u sudskim sporovima unutar same dubrovačke komune.

Glasine su bile jedan od presudnih faktora u procjeni vjerodostojnosti nekoga svjedočanstva. Prilikom procjenjivanja u obzir su se osim dobi, spola te društvenoga i imovinskoga statusa uzimale i glasine o svjedoku. Provjeravalo se na kakvu je glasu unutar komunalne zajednice, a potom se procjenjivala vjerodostojnost svjedočanstva. Osim toga na kakvu je glasu, vjerodostojnost svjedočanstva određivala se i prema tome je li svjedok osobno bio prisutan stvari o kojoj svjedoči, je li to čuo od nekoga ili je to samo njegovo osobno mišljenje.³² Budući da se cijeli Marušin slučaj temelji na dokazivanju je li brak između Nikole Jakovljeva Bizije i nje sklopljen ili ne, na sudu je velika važnost pridavana javnomu mnijenju. Bilo je važno odrediti kakav je stav javnosti o tome slučaju, odnosno kakve glasine o tome kruže među stanovništvom dubrovačke komune. Glasine, koje su se u tome slučaju smatrale važnima za donošenje konačne odluke, morale su biti naširoko poznate, a jednako se tako trebalo utvrditi odakle dolaze, odnosno tko su ljudi koji ih šire i na kakvu su oni glasu unutar zajednice. Iskazi svjedoka iz te parnice pokazuju nam prisutnost glasine u dubrovačkoj komuni, a ujedno možemo vidjeti da se na njih oslanjao velik broj svjedočanstava. Leonard Zorzević bio je jedan od svjedoka u tome slučaju, a izjavio je da je čuo priče koje kruže po gradu, a govore da su Nikola i Maruša zaista sklopili brak. Isto tako Zorzević je istaknuo kako su te priče ili glasine unutar komune proširili ljudi dobra ugleda i glasa. Čitav niz svjedoka posvjedočio je da su preko glasina koje kruže društvom čuli da je Maruša sklopila brak s Nikolom. Među svjedoke koji su svoje svjedočenje temeljili na glasinama možemo ubrojiti nadzornika računa Orsata Vlahova de Zamagnu, svećenika Marina Sridanija, plemiće Bernarda Tomina de Bonu i Marina Nikolina de Gozzu i mnoge druge. Svi spomenuti svjedoci jasno su isticali kako su glasine o sklopljenome braku čuli i prije početka parnice. Isto tako isticali su da su glasine o tome da se Jakov Butko, Marušin otac, protivio braku čuli tek nakon što je parnica počela. Dakle prije početka sudskoga procesa te glasine nisu kružile gradom.³³

Osim muškaraca svoja saznanja o braku između Maruše i Nikole istaknule su i žene koje su bile pozvane na sud. U tome promatranu slučaju ulogu svjedokinja imaju žene različitih društvenih položaja. One bogatije i na boljemu glasu nisu morale dolaziti na sud kako bi dale svoj iskaz. One su svjedočile u svojim kućama, a sudski službenici bili su ti koji su dolazili k njima i ispitali ih.³⁴ Ženama je kretanje u komuni bilo ograničeno. Rijetko kad viđalo bi ih se na glavnim ulicama ili trgovima ponajprije zbog toga što bi ondje bile podložne

³² Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno – ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Algoritam: 2007), 81.

³³ Isto, 233-240.

³⁴ Isto, 92.

uvredama ili čak nasilju te bi time oskvrnule svoj ugled. One su se uglavnom kretale susjedstvom, gdje su se susretale s drugim ženama i razmjenjivale informacije. Glavno mjesto okupljanja žena unutar susjedstva bila je crkva, gdje bi se susrele i razgovarale. Naravno, i u Marušinu susjedstvu žene su se sastajale i stvarale te širile glasine o njezinu braku. Upravo zbog veće bliskosti između susjeda glasine koje ondje nastaju smatraju se vjerodostojnijima od onih koje nastaju u širim gradskim središtima, a u dokumentima su poznate pod sintagmom *fama vicinia*.³⁵

Ono što se može uočiti prilikom analize Marušina slučaja jest da nijedan od dvojice navodnih muževa, Frano i Nikola, ni u jednome trenutku nije Maruši uputio pogrdnu riječ niti je nazvao bludnicom ili preljubnicom. Može se dakle zaključiti kako su obojica pazila na Marušin ugled. Drugim riječima, brinuli su o tome da Maruša ipak ostane na kakvu-takvu dobru glasu. Moguće je i da su Marušu htjeli održati na dobru glasu jer time izravno utječu i na vlastiti ugled unutar društvene zajednice. Ponašanje i ugled supruge izravno su dakle utjecali i na ugled i glasine o njezinu suprugu.³⁶

Sudski spisi donose nam i primjer slučaja u kojemu na temelju glasine dolazi do oslobođenja pojedinca od moguće kazne. U prosincu 1474. u Dubrovniku je uhićen i zatvoren Stjepan de Zamagna. Naime De Zamagna se nije htio oženiti Franušom, ženom s kojom je morao sklopiti brak prema ranijemu dogovoru. Deset dana nakon uhićenja De Zamagna je uspio pobjeći iz zatvora. Ako se Stjepan ne pojavi pred dubrovačkim vlastima tijekom nekoliko dana, njegov otac mora platiti kaznu u visini sinove imovine te vratiti miraz koji je njegovu Stjepanu dao Franušin otac. Budući da je Stjepanov otac bio u dugovima, logično je da ne bi mogao isplatiti navedenu kaznu. U tome bi se slučaju imovina oca i sina De Zamagna konfiscirala sve do konzumacije braka. Dubrovačke vlasti takvim su odredbama uspjele navesti Stjepana da se pojavi pred njima. Tri dana poslije odveo je svoju ženu Franušu kući, a nakon nekoliko dana dubrovačke su vlasti dobile informaciju da je brak konzumiran „per copulam carnalem prout est publica vox et fama“.³⁷ Možemo vidjeti da je i ovdje glasina odigrala važnu ulogu. U javnosti se proširio glas da je došlo do konzumacije braka te je na taj način i sam Stjepan bio oslobođen krivnje.

Posebno su zanimljivi i zapisi o utvrđivanju nasljednika nekoga pokojnika koji iza sebe nije ostavio oporuku. Osobito nam o tome govore sudski spisi iz zadarske komune. Naime Zadar je poharala kuga koja je odnijela živote mnogih ljudi čiji su se nasljednici trebali utvrditi. Prilikom toga utvrđivanja javni glas odigrao je bitnu ulogu. Naime u procesu parnice potencijalni nasljednici morali su dokazivati da su oni legitimni nasljednici imovine nekoga pokojnika. Iz tih spisa vidimo da su se za svjedoke uzimali ugledni građani, oni koji su bili na dobru glasu. Njihova su se svjedočenja uzimala kao pravovaljana, a jedan od razloga zašto jest svakako i činjenica da su na dobru glasu. Na to nas upućuju i ista imena u različitim postupcima dokazivanja svjedoka. Činjenica da se

³⁵ Isto, 47-49.

³⁶ Isto, 108.

³⁷ Zrinka Nikolić Jakus, „Rejection of marriage in medieval Dubrovnik,“ *Otium: časopis za povijest svakodnevice* 7-8 (1999-2000): 91.

ista imena svjedoka nalaze u različitim parnicama pokazuje nam da su upravo ti pojedinci imali dobar ugled u zajednici. Tako u sudskim spisima zadarske komune na više mjesta nalazimo ime svjedoka *Stephanus de Rasol*, što upućuje na njegov dobar ugled u njoj.³⁸

3.3. Glasine u situacijama društvene prijetnje

Ratovi, pobune, prirodne katastrofe i epidemije postaju još veći problem kada se u njih uključe komplikacije uzrokovane glasinama. U slučaju pobuna ne možemo tvrditi da su glasine jedini ili izvorni uzrok, ali imaju vrlo važnu poticateljsku ulogu. Štoviše, nema pobune u kojoj glasine nisu potaknule, pratile i pojačale nasilje.³⁹ U ovome dijelu rada nastojat će se obuhvatiti glasine u situacijama koje predstavljaju moguću prijetnju za stanovništvo dalmatinskih komuna. Vidjet ćemo kako su one njihova neizostavna popratna pojava: ondje gdje se pojavljuje neki značajniji poremećaj u ljudskoj svakodnevici one postaju primjetne i u rijetkim pisanim izvorima, onda kada se radi o društvima pretežno usmene kulture. Prvo potpoglavlje u cijelosti je posvećeno jednomu takvom srednjovjekovnom djelu. Iako se tu glasine ne spominju na mnogo mjesta, svejedno nam mogu ispričati priču o povijesti, ljudima i idejama. Kakve su to vijesti koje se prenose glasinama i o kojim su opasnostima za stanovništvo dalmatinskih komuna izvještavale, obradit će se u zasebnu potpoglavlju s pomoću nekoliko primjera koji pokazuju da je njihova uloga bila toliko značajna da ih je bilo vrijedno i zabilježiti.

3.3.1. *Obsidio Iadrensis libri duo*

Obsidio Iadrensis libri duo ili *Opsada Zadra* djelo je nepoznata autora napisano u drugoj polovici 14. st. Iako je pitanje autorstva povjesničarima jedna od glavnih zagonetki, najdalje do čega se u istraživanju došlo jest odbacivanje zadarskoga nadbiskupa Nikole Matafara kao vjerojatnoga autora i prihvaćanje mogućnosti da se radi o osobi iz viših crkvenih redova. Odrediti djelo žanrovski također nije jednostavno. Budući da se događaji izlažu kronološki, mogli bismo reći da se radi o srednjovjekovnoj kronici. Međutim obuhvaćen je odveć kratak vremenski period (od dvije godine), i to je detaljno usmjeren na događaje kojima je autor svjedočio. Stoga to ne može biti potpuno prihvaćeno kao jedino rješenje. Ne možemo prihvatiti ni da se radi o memoarskome djelu iako bi nas detaljnost na to mogla uputiti, prvenstveno zato što pisac i nije protagonist (njegov identitet zapravo je identitet skrivena pripovjedača), već su to stanovnici Zadra kao kolektiv (iz čega bismo mogli isključiti pripadnike nižih slojeva društva, za koje autor nije pokazivao razumijevanje).⁴⁰ Uspoređujući taj tekst

³⁸ Gordan Ravančić, „*Curia maior ciuilium* – najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351. – 1353.),“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001): 98; 131.

³⁹ Allport i Postman, *The psychology of rumor*, 193.

⁴⁰ *Obsidio Iadrensis*, manuscriptum postumum Veljko Gortan, exaratum digesserunt Branimir Glavičić i Vladimir Vratović, cooperantibus Damir Karbić, Miroslav Kurelac, Zoran Ladić, prev. na engleski Zoran Ladić, Matthew J. Suff i Goran Budeč (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007), 15; 17.

s jednim venecijanskim, Olga Perić opisuje ga kao srednjovjekovno povijesno djelo kojemu je „imperativ da se pouči primjerom (*exemplum*) bilo pozitivnim bilo negativnim. Stoga prikaz bitke ili opsade ili sukoba u gradu mora sugestivno djelovati na čitatelja, mora ga poučiti“.⁴¹ Autor je crkveno obrazovana osoba, što se vidi iz brojnih biblijskih primjera u tekstu, ali i pozicije iz koje on promatra nedaću koja je snašla Zadrane – to je Božja osveta za grijeh „zbog razmetanja ohološću“ i taštine. Zato djelo piše kao opomenu čitatelju i komentirajući događaje ne propušta dati i moralnu pouku koju iz njih razabire, povlačeći paralelu s ponekim antičkim, ali uglavnom biblijskim primjerima.⁴²

Djelo *Obsidio Iadrensis*, koje je u uvodu kritičkoga izdanja iz 2007. opisano kao „jedno od najživljih i najautentičnijih opisa ratnih zbivanja unutar čitave zapadnoeuropske književnosti XIV. stoljeća“⁴³, bilo je očigledan izbor za istraživanje ne samo glasina u navedenim uvjetima već i toga kakvo su one mjesto imale u umu jednoga prilično učena srednjovjekovnoga autora iz ovih krajeva, sasvim moguće iz crkvenih redova. Namjera je u ovome potpoglavlju upravo obraditi tu drugu temu.

Izrazito važno za povjesničare jest da je autor bio izravni sudionik događaja o kojima piše. Oni su za njega bili osobito važni, što pokazuje dvostruka motivacija za takav spisateljski pothvat, koju navodi u *Prologu*. Prva je namjera da se okrutnost Mlečana ne zaboravi i da se sjećanje na nju prenese potomcima, a drugo želja da se usliši molba nepoznata molitelja koji traži da se jasno razloži uzrok sukoba i sporovi između zaraćenih strana. Tu se vidi namjera autora da istinito prikaže događaje. Prepisivanje diplomatskih dokumenata i kronološko iznošenje političke situacije u Ugarsko-Hrvatskome Kraljevstvu, koja je prethodila opsadi (od dolaska Anžuvina na prijestolje) pokazuje nastojanje da se na čitatelja ostavi dojam objektivnosti. Iako piše iz svoje specifične ideološke pozicije, koja je u tekstu vrlo lako prepoznatljiva (samo sudjelovanje u tim burnim događajima ne dopušta mu iz nje izići), koliko god bio pogođen njihovim razvojem, ne propušta uputiti kritiku svim stranama u sukobu: ni zadarskim plemićima, kraljevim vazalima i na kraju kralju, a pogotovo Veneciji.⁴⁴ Mlečane autor zapravo nijednom ne spominje u pozitivnu kontekstu. Štoviše, oni su za njega uzrok svih zala, nemorala i neprijatelji Boga, za koje nema iskupljenja grijeha: „No to su Mlečani radili zlobno i himbeno da bi što lakše mogli ostvariti svoju prijetvornu zamisao. Pri tome doista nisu nimalo imali pred očima Boga, koji je uzrok svih uzroka i vrhovno biće, niti su se obazirali na bilo kakvu bar prividnu pravdu poput onih koji bijedno provode život u bezakonju.“ Na najviše mjesta zamjera im prijetvornost i gaženje vlastite riječi: „Kako li su brzo Mlečani prekršili zakletvu kao da žive u bezakonju poput Kaldejaca!“ Upravo nam *Prolog*, u kojemu autor iznosi prvi opis i svoje stajalište o Mlečanima, pokazuje kako je on doživljavao lažne vijesti, klevete i nepouzdanu informacije: „Nisu mu predbacivali nikakvo zlodjelo, nego su vjerovali riječima klevetnika i nisu

⁴¹ Historiografski tekstovi u srednjem vijeku najčešće nose naslove *chronicon*, *cronica*, *historia*; Olga Perić, „Opsada Zadra (1345-46) u dvije latinske verzije zadarskoj i venecijanskoj“, *Živa antika* 57 (2007): 55.

⁴² *Obsidio*, 114; 118.

⁴³ Isto, 13.

⁴⁴ Isto, 13.

mu dopuštali da bude zadovoljan vlašću Carstva u tom gradu... Izjave Mlečana nikada nisu pouzdane. Kao što ptica leti po zraku na sve strane, tako oni imaju dvosmislen jezik i jedini zaziru od pravila i odredaba valjanijih i biranijih govornika. Stoga im se ne smije vjerovati.“ Iz prve rečenice možemo vidjeti kako autor Mlečanima predbacuje da su bez povoda Zadar odlučili „zbrisati sa zemlje živih“ te se možemo zapitati zašto je uloga navodnih klevetnika, koji su očito izmislili grijeh protiv Republike dovoljan da se grad tako kazni, pridodana stvarnu uzroku mletačkoga pohoda odnosno onemogućavanju vrhovne vlasti Anževinaca nad Zadrom. Nakon opisa, koji djelima Mlečana daje zvjersku sliku, autor zaključuje da Mlečani imaju „dvosmislen jezik“ i da im se zato ne smije vjerovati. Tu možemo vidjeti gradaciju kojom autor kreira optužbu koja ne samo da se provlači cijelim djelom nego je jedna od njegovih glavnih poruka. To pokazuje koliko je srednjovjekovnomu čovjeku bila važna istinita i sigurna riječ: da se Mlečane u potpunosti diskreditira kao nekoga komu se ne može vjerovati, dovoljno je reći da šire neistine i, štoviše, gaze vlastitu riječ. Nakon objašnjenja zašto je mletačka vladavina gora od tiranske i nazivanja Mlečana Božjim neprijateljima (!), prebacuje se na Zadar i njegove grijehe te usput daje zanimljiv komentar: „Ako je naime tko u vlasti neznanja, izmišlja lažne riječi, čega se svi moraju čuvati, no u Zadru se nalaze ljudi koji se razumiju u zakone...“ Dakle neznanje, a čija je posljedica izmišljanje, za autora je nešto zbog čega srednjovjekovni čovjek mora biti oprezan.⁴⁵

Prvi put kada se u djelu spominju *tales rumores* piše se o velikom razočaranju za Zadrane jer se kralj vratio u Ugarsku prije nego što su do njega stigli njihovi izaslanici s darovima. Upravo su glasine o tome odlasku okrenule izaslanike natrag prema Zadru. Taj je postupak (odustajanje od zadane im misije da dođu do vladara) silno naljutio Zadrane. Trenutak je to kada autor završava s uvodnim pripovijedanjem i započinje sa zapletom. Nedugo nakon toga u Veneciji reaguju na zadarski diplomatski pokušaj šaljući kapetana koji započinje opsadu grada. Taj je postupak zbog prethodnih duždevih pisama miroljubiva sadržaja zbunio Zadrane. U razgovoru s kapetanom zadarski plemići traže *causam rumoris* koji je mogao nagnati kapetana na tako drastične poteze protiv njih. Kada saznaju da se radi o duždevoj želji, uplaše se. Tada započinju konkretnije akcije protiv Zadra. Za Zadrane su jednako pogubne, kao i te prve, bile *rumores de exercitu*. U skladu s crno-bijelom karakterizacijom, kojoj su bili skloni srednjovjekovni i mnogi kasniji autori, zlu Mlečana u djelu pak nisu suprotstavljeni Zadrani, već ugarsko-hrvatski kralj, pretjerano idealiziran u skladu sa srednjovjekovnim poimanjem društvenoga poretka u kojemu njegova vlast dolazi od Boga. Iščekivanje kraljeve vojske motiv je koji se proteže do sama kraja djela. Glasine o njezinu približavanju Zadranima podizale su moral i ustrajnost u otporu. Isto tako davale su im lažnu nadu da će se mnogo jačoj Mletačkoj Republici moći oduprijeti uz kraljevu podršku. Međutim pokazalo se da su to bile isprazne riječi koje s vremenom stanovnicima samo produljuju patnju. Već krajem 1345. autor navodi probleme grada s opskrbom namirnicama. Oni će potom prerasti u pravu glad, čija je posljedica pobuna pučana. Pobuna je bila katalizator zadarskoga poraza. Iako se u tome kontekstu ne spominju *rumores*, autor piše o *murmur et*

⁴⁵ Isto, 116; 118; 136; 288.

tumultus: „...negodovanje i pobuna bili su usmjereni protiv gradskih upravljača, za koje su tvrdili da ne žele sporazum s neprijateljima. Njihova su usta doista govorila pravu istinu jer su plemići odlučno odbili jaram koji su im nametnuli Mlečani, a mogućnosti za to nije nedostajalo...“ Ta konstatacija prethodi opisu oružane prijetnje nižih slojeva pučana na nekome trgu. Ona je prestrašila gradske gospodare i poljuljala njihovu tvrdoglavost, pa su poslali izaslanike da pregovaraju s neprijateljem. Neuspjeh pregovora toliko je razbjjesnio puk da ga autor sada naziva „svjetinom“ i „bezumnim mnoštvom“. Dalje u tekstu autor piše o uroti u kojoj su sudjelovali i neki plemići te kako je ona bila ugušena, zbog čega je od straha „u narodu prestalo mrmljanje“. Ipak, sljedeći podulji opis gladi u Zadru otkriva nam da se radi o vrhuncu djela: „Diže se bučna galama na one koji se protive savezu s Mlečanima, dolazi do smrtonosnih udaraca ne samo na pučane nego i među plemićima.“⁴⁶ Kada se mrmljanje puka pretvorilo u „bučnu galamu na one koji se protive savezu s Mlečanima“, a pridodamo li tomu i nestanak vjere u kralja i njegovu zaštitu, Zadranici nisu imali drugoga izlaza nego predati se. Tako je najavljen rasplet zadarske agonije.⁴⁷

U prethodnome odlomku pokazali smo kako se autor koristi motivima glasina u izgradnji svoje fabule. Također dobivamo uvid u to kako su ljudi na njih reagirali u okolnostima u kojima je pojačano bila ugrožena njihova egzistencija. To izvrsno pokazuje i jedna anegdota koju autor bilježi, kao što ćemo vidjeti, ne posve slučajno. Naime već je spomenuto da je kršenje dane riječi za njega jedan od najgorih grijeha. Tako je, pišući o tome kako je neku trojicu plemića i dva pučanina „koji su dolazili poviše luke“ zamolio neki Mlečanin „neka se iskrcaju na kopno zajamčivši im sigurnost“, pa kad su dobili zadanu riječ i tako napravili, obećanje prekršio i zarobio ih, prenio nam zanimljivu možebitnu reakciju zadarske javnosti koju je izazvala „lažna zadana riječ“: „On ih zadrža i ne dopusti im nikamo otići. Njihovi sugrađani, koje baš nije obradovao njegov postupak, odmah 6. kolovoza zbog glasina koje su se širile da su ti ljudi uhvaćeni lažnom zadanom riječi, pošalju nekog biskupa k rečenom kapetanu galija.“ Čini se dakle da je navedeni postupak ne samo izazvao nezadovoljstvo koje se širilo glasinama nego *pro rumore exacto* bila je potrebna reakcija i vlasti. U istome poglavlju Zadranici su zbog izdaje izgubili tvrđavu sv. Mihovila i spomenut je potresan mletački zločin spaljivanja nevinih dječaka na lomači. Na kraju poglavlja možemo iščitati da autor sve to apokaliptično pripovijeda kako bi opisao težinu „krivnje Zadra“ zbog koje je on prepušten na nemilost đavlu personificiranu u Mlečanima.⁴⁸

Za kraj nam ostaje prokomentirati nekoliko mjesta na kojima se vidi iskrena namjera autora da vjerodostojno prenese događaje oko opsade. Ona se očituje kod upotrebe glagola kao primjerice *testificare* i *narrare* kada nije siguran u neke podatke iako ih zapisuje. Obično se radi o detaljima koji ne utječu na razvoj događaja kao primjerice u ovome slučaju: „No već su zadarska galija i manji brodovi pristajali uz taj brod marno, ali se tvrdi da na njemu nisu zatekli

⁴⁶ Latinski izvornik: „Vociferatur strepitus opponentibus federi, fit letalissima plaga non solum in plebeiatos ueram etiam inter generosos.“

⁴⁷ *Obsidio*, 128-129; 138-139; 162-163; 250-252; 256; 278-279.

⁴⁸ Isto, 260; 262-264.

nijednog mornara jer su svi na sve strane skakali u more, koje ih je, kaže se, okrutno progutalo.⁴⁹

3.3.2. Neki primjeri glasina u srednjovjekovnim komunama

Srednjovjekovno razdoblje gradova na dalmatinskoj obali bilo je prožeto burnim stoljećima napada raznih naroda koji su onuda prolazili u potrazi za pljačkom i/ili novim područjima za proširivanje svoje vlasti. Takav su primjer tatarska osvajanja, pred kojima je i ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. tražio utočište po dalmatinskoj obali. Toma Arhiđakon u *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum* zapisao je kako su glasine o njihovu napredovanju i zlodjelima dolazile do Splita. Prvi put spomenuo ih je kada je kratko opisao pomrčinu Sunca koja se dogodila 3. lipnja 1239., kada su se „zvijezde pojavile na nebu kao da je noć“. Tvrdi da se pomrčina nije vidjela u Aziji i Africi, a s tim se apokaliptičnim znakom s neba (ljudi su doista mislili da dolazi smak svijeta) podudarala pojava repatice ili kometa na sjeveru Ugarske, koja je trebala biti znamenje nečega velikog. Nije teško pogoditi na što je Toma mislio. Naime iz Rutenije su, kaže, stigle glasine o provali Tatara, koje su, kako zamjećuje, mnogi još „uzimali za šalu“. Jasno je da je autorova namjera bila uvesti Tatare kao važan dio historije te se u tekstu predviđa zlokobnost nadolazećih događaja. Kada ponovno piše o Tatarima, tvrdi da se atmosfera opet zamračila s glasovima o njihovu približavanju. Prikazuje ih kao sijače smrti, dok ugarsku vojsku kori da im predugo nije davala veliku važnost. Ipak, kraljev mir prekinule su glasine, zbog čega je krenulo neodlučno skupljanje vojske za obranu. Nakon poraza Ugara glasine su se širile još jačim intenzitetom. Toma je zapisao da se pričalo da je čak i Fridrik II., car Svetog Rimskog Carstva, razmišljao o bijegu pred Tatarima. Međutim nama je najzanimljiviji sljedeći spomen glasina o Tatarima. Autor opisuje vladavinu straha u Splitu zbog tatarskoga terora: „Tada su se građani pokolebali ne toliko zbog vlastitoga straha nego zato što su vidjeli da su Ugri sapeti očajnim strahom. Jedni su razmišljali o tome da napuste grad i da sa stvarima i obiteljima potraže zaštitu na otocima. Počeli su širiti isprazne glasine i izmišljati razne neutemeljene priče. Drugi su govorili da Tatari grade goleme strojeve i brojne ratne sprave, kojima će pokušati razrušiti ove gradove. Drugi su pak tvrdili da oni nasipavaju gomilu zemlje i kamenja u visini brda i da će tako nadvisiti i lako osvojiti gradove.“ Tu se radi o jednome od najboljih opisa koji pokazuje kako strah povećava ne samo količinu glasina u optjecaju nego i maštu preplašena stanovništva, a time i nebuloznost sadržaja priča o, u tome slučaju, Tatarima.⁵⁰ O dometima glasina o drugoj provali nekoliko stoljeća poslije, tj. za vrijeme turskih osvajanja, može se čitati u zapisima koje su ostavili hodočasnici na proputovanju u Svetu Zemlju. Primjer takva izvještaja jest putopis Felixa Fabrija, dominikanca iz Ulma, koji je pristao u Korčuli „gdje

⁴⁹ Isto, 188-189; 233.

⁵⁰ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol, studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo Radoslav Katičić (Split: Književnik krug Split, 2003), 197; 217; 219; 234; 251; 253. Nadalje u tekstu = HS.

su od stanovnika ponovno čuli o grozotama koje su osmanlijske vojne jedinice činile u zaleđima i distriktima dalmatinskih gradova⁵¹. Ipak, glasine o nasilju nisu bile ograničene na tako velike prijetnje. One su mogle biti svakodnevna, sasvim uobičajena pojava. Toma piše kako su glasine o omiškim gusarima, „toj pošasti“, nakon što su se sukobili sa Splicićanima i stali pljačkati otoke, preletjele „čitavim otokom i studena drhtavica prođe svakome kroz udove“⁵². Glasine o gusarima spominje i anonimni autor *Obsidio Iadrensis*: „Proširio se naime glas o nekom strašnom zločinu što su ga okrutno izvršili neki zadarski gusari. Oni su 2. dana posljednjeg mjeseca neke redovnike, koji su pripadali redu braće propovjednika, ostavili na nekoj hridi u zadarskom otočju, ujedno lišili ih života i bacili im tijelo, a njihovo blago oteli pa otplovili u Zadar. Zbog toliko strašnog zločina, koji su izvršili ti ubojice, Zadrani nisu protiv njih proveli sudski postupak, nego su odobrili da se stvarno opljačkane stvari izlože na prodaju na javnom trgu.“⁵³ Međutim pljačkalno se nije samo s mora: „I evo, trećega dana na blagdan Svih svetih dođe glas u grad da su neki pljačkaši ušli u polje. Odmah čitav grad potrči k oružju. I dođu do mjesta preko solinskoga mosta, a već se nekoliko konjanika Domaldovih iz Klisa bilo tamo spustilo.“ Toma tu piše o sukobu Splicićana i bivšega kneza Domalda, koji je bio utaboren u Kliškoj tvrđavi.⁵⁴

Ostala je još jedna neizbježna tema kada se govori o katastrofama za dalmatinsko stanovništvo vezanima uz srednji vijek. Radi se o kugi, koja je „na mnogo načina obilježila čitavo kasno srednjovjekovlje, a prema nekim istraživačima utjecala i na dalji razvoj srednjovjekovnih i ranomodernih europskih društava“⁵⁵. U izvorima koje smo do sada obradili ne spominju se glasine vezane uz kužne epidemije. Ipak, koliko je glasina da je neko mjesto bilo zahvaćeno kugom bila važna za trgovačko središte poput Dubrovnika, svjedoče odluke Vijeća Dubrovačke Republike. Gradovi su odbijali primati brodove koji dolaze iz mjesta koje je zahvatila epidemija, ali isto su tako i putnici izbjegavali pristajati u luke gradova za koje su čuli da je u njima zaraza.⁵⁶ Odluke *contra venientes de locis pestiferis* s početka posljednjega desetljeća *Trecenta*, dokaz su da je kontrola bila važan dio borbe protiv širenja kuge, ali i da je trgovačkim središtima poput Dubrovnika bilo važno imati točne informacije o zaraženim mjestima jer je to izravno utjecalo na trgovinu i moglo joj naštetiti.⁵⁷ Kakve su bile kazne u

⁵¹ Zoran Ladić, „Komune i stanovnici Istre i Dalmacije u očima stranih hodočasnika u kasnom srednjem vijeku s posebnim obzirom na moguće predrasude i nespornazume,“ u *Prilozi iz hrvatske historiografije. Zbornik radova sa znanstvenih kolokvija 2009.-2011.*, ur. Zrinko Novosel (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012), 51; 55.

⁵² HS, 209.

⁵³ *Obsidio*, 182.

⁵⁴ HS, 169, 171.

⁵⁵ Gordan Ravančić, „Historiografija o epidemiji Crne smrti s polovice 14. stoljeća,“ *Povijesni prilozi* 26/33 (2007), 195-213.

⁵⁶ Krešimir Kužić, „Njemački hodočasnici 15. i 16. stoljeća o Zadru,“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50 (2008): 71.

⁵⁷ *Odluke dubrovačkih vijeća 1390.-1392.*, prir. Nella Lonza i Zdravko Šundrica (Zagreb: HAZU; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005), 76; 80; 113; 130; 153; 183.

Dubrovniku za one koji prenesu lažnu informaciju da je u njemu netko umro od kuge? Jamačno drastične, a to svjedoči i nešto kasniji podatak iz 1675. da je na mučenje i smrt osuđen doktor koji je mletačkim vlastima poslao navodno lažnu obavijest da su u Dubrovniku dva trgovca umrli od kuge. Kao što vidimo, u takvim situacijama dubrovačka vlast nije oklijevala od pojedinačna slučaja napraviti primjer kako bi se spriječilo da se takvo što ponovi.⁵⁸

4. Zaključak

Proučavanje glasina u srednjem vijeku pruža – možda na prvi pogled neočekivanu – raznolikost tema i pojava kojima se mogu objasniti mnogi aspekti javnoga života pojedinca. U izvorima vezanima uz dalmatinske komune pod pojmom *fama* češće se podrazumijeva nečija reputacija ili priče koje na nju utječu, dok riječ *rumores* označava neproverjene informacije u optjecaju. Priča o *fami* vodi nas tako u šetnju srednjovjekovnim ulicama, susjedstvima, trgovima i lukama, prostorima na kojima dolazi do interakcije i socijalizacije među ljudima. Održavanje dobre *fame* ili glasa unutar komune podizalo je status pojedincu i tražilo od njega da se u skladu s time podvrgne specifičnim društvenim zahtjevima. Riječima osobe na dobru glasu davale su se vjerodostojnost i važnost. Na suđenjima je javno mnijenje moglo imati odlučujuću ulogu u dokazivanju krivnje ili nevinosti. Ono se temeljilo na onome što se o osobi govorilo odnosno na glasinama jer je usmena riječ jedino na što su se stanovnici komune mogli osloniti. Također radi se o mehanizmu koji je trebao osigurati društvenu stabilnost i red. Jednom izgubljen dobar glas tako nije bilo jednostavno ponovno steći jer je narušeno povjerenje zajednice. Zbog toga je širenje lažnih, negativnih glasina bilo i sudski kažnjivo. Proučavanje glasina daje nam i važne informacije o položaju žena i marginaliziranih društvenih skupina unutar srednjovjekovne komune. Mogli bismo se stoga složiti da nam ono otvara prozor i približava pogled u udaljeni srednjovjekovni svijet, svijet prožet mnogim opasnostima. Potraga za *rumores* dovela nas je do trenutaka u kojima možemo promatrati kolektivna ponašanja u situacijama društvene ugroze (poput opsade, pljački i epidemija) te kako se javna vlast borila s naporima da se održi red. Zbog toga glasine možemo smatrati indikatorom promjena, najavom da se događalo nešto važno što je imalo utjecaj ili je mijenjalo dotadašnji život. Omogućuje nam i da razumijemo zašto su lažne vijesti izazivale averziju kod srednjovjekovnih autora koji su takve događaje zapisivali. Zaključno, izrazito važna uloga glasina u javnome životu dalmatinskih komuna pokazala se zahvalnom za razumijevanje vremena i prostora u kojemu su se glasine formirale, ispričavši nam tako njihovu srednjovjekovnu priču na nov i jedinstven način.

⁵⁸

Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika II* (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1939), 67-68.

Bibliografija

Izvori

De Diversis, Filip. *Opis slavnoga grada Dubrovnika: hrvatski – latinski*. Zagreb: Dom i svijet, 2004.

Djela P. Vergila Marona. *Ekloge, Georgike, Eneida*. Preveo i protumačio Tomo Maretić. Velika Gorica: Papir, 1994.

Obsidio Iadrensis. Manuscriptum postumum Veljko Gortan. Exaratum digesserunt Branimir Glavičić i Vladimir Vratović. Cooperantibus Damir Karbić, Miroslav Kurelac, Zoran Ladić. Prijevodi na engleski Zoran Ladić, Matthew J. Suff, Goran Budeč. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007.

Odluke dubrovačkih vijeća 1390.-1392. Pripremila Nella Lonza i Zdravko Šundrica. Zagreb: HAZU; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005.

Toma Arhiđakon. *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić. Povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol. Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo Radoslav Katičić. Split: Književnik krug Split, 2003.

Berket, Marin, Antun Cvitanić, Vedran Gligo. *Statut grada Trogira = [Statuta et reformationes civitatis Tragurii]*. Split: Književni krug, 1988.

Cvitanić, Ante. *Brački statut: bračko srednjovjekovno pravo*. Split: Književni krug, 2006.

_____. *Hvarski statut*. Split: Književni krug, 1991.

_____. *Statut grada Splita: srednjovjekovno pravo Splita*. Split: Književni krug, 1987.

_____. *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Pravni fakultet; Grafički zavod Hrvatske; Split: Pravni fakultet; Korčula: Skupština općine, 1987.

Kolanović, Josip, Mate Križman. *Zadarski statut: sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563*. Zadar: Zagreb: Matica hrvatska; Hrvatski državni arhiv, 1997.

Ravančić, Gordan. „Curia maior ciuilium – najstariji sačuvani registar građanskih parni-

ca srednjovjekovnog Zadra (1351. – 1353.).“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001): 85-160.

Šoljić Ante, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić. *Statut grada Dubrovnika: 1272*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.

Literatura

Allport, Gordon W., Leo Postmana. *The psychology of rumor*. New York: Henry Holt And Co., 1947.

Benyovsky Latin, Irena. *Srednjovjekovni Trogir – prostor i ljudi*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2006.

Budak, Neven. „Javna vlast i javnost u srednjovjekovnim komunama jugoistočne Europe.“ U *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak, 565-586. Zagreb: FF Press, 2005.

Collell, Maria-Rosa, Jordi Xifra. „Medieval propaganda, longue durée and New History: Towards a nonlinear approach to the history of public relations.“ *Public Relations Review* 40/4 (2014): 715-722.

Donovan, Pamela. „Rumors and Urban Legends.“ U *International Encyclopedia Of Social And Behavioral Sciences*, 2. izd.

Fenster, Thelma, Daniel Lord Smail. *Fama: The politics of talk and reputation in Medieval Europe*. London: Cornell University Press, 2003.

Ghosh, Anjan. „The Role of Rumour in History Writing.“ *History Compass* 6/5 (2008): 1235-1243.

Gist, Noel P., Warren A. Peterson. „Rumor and Public Opinion.“ *American Journal of Sociology* 57/2 (1951): 159-167.

Goldstein, Ivo, Borislav Grgin. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi Liber, 2008.

Janeković Römer, Zdenka. *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2007.

Jeremić, Risto, Jorjo Tadić. *Prilozi za istoriju*

zdravstvene kulture starog Dubrovnika II. Beograd: Centralni higijenski zavod, 1939.

Kužić, Krešimir. *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV. – XVII. st.: opora, vinorodna, kršćanska*. Split: Književni krug, 2013.

Kužić, Krešimir. „Njemački hodočasnici 15. i 16. stoljeća o Zadru.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50 (2008): 63-104.

Ladić, Zoran. „Komune i stanovnici Istre i Dalmacije u očima stranih hodočasnika u kasnom srednjem vijeku s posebnim obzirom na moguće predrasude i nesporazume.“ U *Prilozi iz hrvatske historiografije. Zbornik radova sa znanstvenih kolokvija 2009.-2011.*, ur. Zrinko Novosel, 45-69. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Marević, Jozo, Katarina Filković, Margareta Gašparović. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski*

rječnik. Sv. 1, A-L. Velika Gorica: Marka; Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

Marević, Jozo, Katarina Filković, Margareta Gašparović. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Sv. 2, M-Z. Velika Gorica: Marka; Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

Nikolić Jakus, Zrinka. „Rejection of marriage in medieval Dubrovnik.“ *Otium: časopis za povijest svakodnevice* 7-8 (1999-2000): 87-93.

Perić, Olga. „Opsada Zadra (1345-46) u dvije latinske verzije zadarskoj i venecijanskoj.“ *Živa antika* 57/1-2 (2007): 53-63.

Ravančić, Gordan. „Historiografija o epidemiji Crne smrti s polovice 14. stoljeća.“ *Povijesni prilozi* 26/33 (2007): 195-213.

Ravančić, Gordan. *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, 2001.

Revel, Jacques. „Veliki strah.“ *Naše teme* 341-2 (1990): 195-200.

The Role of Rumors in the Public Life of the Medieval Dalmatian Commune Society

Abstract:

Encouraged by the public debate on the fight against the spread of misinformation, the authors have decided to investigate the impact of rumors on the lives of both individuals and societies on the Dalmatian territory in the Middle Age. Research of various types of sources (both legal and literary) relating to the history of certain Dalmatian communes reveals a connection between social standings of individuals and rumors, the difference between different terms that denote these rumors, the effect of rumors on outcomes of litigation processes, as well as the importance of rumors in public life, especially in times of threat to social security. A general impression is given of the role of rumors inside a medieval commune and attention is brought to specific cases in which that role can be studied. These particular cases are observed through sources in which one can find terms such as *fama* or *rumores*, which indicate the presence of rumors. Through an analysis of the sources, the presence, character and role of rumors are observed, and perceiving these characteristics leads to the conclusion that medieval societies were deeply imbued with rumors, and that their spreading in many ways marked the social life in Dalmatian communes.

Keywords:

rumors, fama, public sphere, Middle Ages, Dalmatia